

ESKİ TÜRKÇEDEN GÜNÜMÜZE KAKI- FİİLİ VE TÜREVLERİ FROM OLD TURKISH TO THE PRESENT KAKI- VERB AND ITS DERIVATIVES

Doç. Dr. Savaş ŞAHİN*
Akdeniz Üniversitesi
savass154@gmail.com

Öz

Türkçenin tarihi devirlerinden başlayarak günümüze kadar gelen kelimelerin anlam ve şekil bakımından karşılaştırılması Türkçenin hem zenginliğini ortaya koymak hem de dille ilgili çözülmemiş bazı problemleri aydınlatmak bakımından önemlidir. Eski Türkçeden başlayarak Türk dilinin farklı dönemlerinde yaşamış, çeşitli eklerle genişletilerek şekil ve anlam bakımından kısmen ya da tamamen değişime uğramış hatta günümüz Çağdaş Türk lehçelerinde de yaşayan kelimeler Türkçenin ne kadar işlek ve canlı bir dil olduğunun göstergesidir. Eski Türkçeden günümüze kadar ulaşan kaki- fiili ve türevleri de Eski Türkçeden günümüze kadar ulaşmış, çeşitli eklerle genişletilerek varlığını korumuş, hatta günümüzde de ağızlar da yaşatılmaktadır. İnsanın temel duygularından biri olan ve psikolojik durum fiillerinden olumsuz bir duygulardan birinin ifadesi olan öfke ifade eden kelime, kelime grupları Eski ve çağdaş Türk dillerinde sayıca fazladır. Kaki- fiili de dilbilimciler tarafından mental fiil olarak ele alınmış ve bir duygu fiili olarak gösterilmiştir. Bu çalışmada kaki- fiilinin Eski Türkçeden günümüze ses, anlam ve şekil değişiklikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Kaki- fiilinin ve türevlerinin günümüzde de yaşadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

* ORCID: orcid.org/0000-0003-4462-9006

Anahtar Kelimeler: Kakı- fiili, kakımak, öfkenin söz varlığı, duygu fiilleri, öfke fiilleri

Abstract

The comparison of the words that have come from the historical periods of Turkish until today in terms of meaning and form is important in terms of both revealing the richness of Turkish and illuminating some unsolved problems related to the language. The words that have lived in different periods of the Turkish language starting from Old Turkish, have been expanded with various affixes and partially or completely changed in terms of shape and meaning, and even living in today's Contemporary Turkish dialects are an indicator of how busy and lively Turkish is. The verb kakı- and its derivatives, which have survived from Old Turkish, have survived from Esi Turkish to the present day, have been expanded with various suffixes, and even dialects are kept alive today. Words and word groups expressing anger, which is one of the basic emotions of human beings and which is an expression of one of the negative emotions from psychological state verbs, are numerous in ancient and modern Turkish languages. The verb kakı- has also been taken as a mental verb by linguists and shown as an emotional verb. In this study, the sound, meaning and form changes of the verb kakı- from Old Turkish to the present were tried to be shown. It will be tried to show that the verb kakı- and its derivatives are still alive today.

Key words: Kakı verb, kakımak, the words of the anger, emotions verb

Giriş

Duygu, “zihinsel süreçte algı, idrak ve irade ile döngüsel bir biçimde etkileşimde olan, kültürden kültüre ya da kişiden kişiye farklılıklar gösterebilecek düzeyde öznel olan bir olay ya da durum karşısında kişinin geçirdiği ruhsal değişiklikler” şeklinde tanımlanabilir (Seçkin, 2020:61). Croft emotion verbs “duygu fiilleri” (Croft, 1993:55), Levin fiil tasnifleriyle ilgili çalışmasında duygu fiillerini psikolojik durum fiilleri “psych-verbs/verbs of psychological state”; Melek Erdem etki “affection” fiilleri (Erdem, 2004:942) Savaş Şahin “duygu fiilleri” (Şahin, 2012:50), Hüseyin Yıldız “psikolojik durum fiilleri” ana başlığı altında incelediği duygu fiillerini “anlıktaki tepki bildiren fiiller” ve “süreç içinde gelişen fiiller” olmak üzere iki ana başlığa ayırmıştır (Yıldız, 2016:257-

259). Öfkelenmekle ilgili fiiller dilbilim çalışmalarında mental fiil olarak ele alınmış olup genellikle duygu fiilleri başlığı altında incelenmiştir.

“Öfke; engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakma, kısıtlama vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle, sebep olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu biçimde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun olumsuz bir duygu” olarak tanımlanmaktadır.” (Budak, 2003:359). Öfke duygusu ruh hâlinin olumsuz bir yansıması olup öfke ifade eden fiiller dünyadaki dillerde olduğu gibi Türkçede de çeşitli kelimelerle adlandırılmıştır. Türkçede öfke duygusunu ifade etmek için kullanılan fiillerden biri olan kakı- “kızmak, öfkelenmek” Eski Uygur Türkçesi döneminden başlayarak günümüz Çağdaş Türk Lehçeleri yazı ve konuşma dillerinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında, tarihi metinlerde çeşitli türevleriyle kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir.

Kakı- fiilinin kak “sert, kuru şey” kelimesinden isimden fiil yapma eki olan +ı ekiyle (Gabain, 2007:48) kakı- şekline geçtiği kanaatindeyiz. Yani fiil somut bir kelimedenden anlam genişlemesiyle soyut bir anlama geçmiştir. Clauson (1972:608), *kak* kelimesinin genel anlamının “kuru şey” olduğunu belirtmiştir. Radloff (1899-II:56-61) *kak* kelimesinin anlamını “kuru, kurak, sert, çıplak” olarak vermiştir. Radloff kakı- fiili ve türevleriyle ilgili verdiği bilgiler şöyledir: kakı- (Osm.) “sinirlenmek, öfkelenmek”, kakın- “sinirlenmek”, kakır- “boğazını temizlemek”, kakırık “balgam”, kakıt- “sinirlenmek, heyecanlandırmak, telaşlandırmak, kızdırmak”, kakış- “kavga etmek”, kakıştır- “dövüştürmek”, kakım “gücenme”.

Clauson (1972:609) *kakı-* ve türevleriyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: *kakı-* “öfkelenmek, sinirlenmek, birine kötü davranmak” Hak. Ol andan kakıdı “O ona öfkelenildi.” Kaş. kakır-, Arg. Kakıyur, Xwar XIV kakı- “öfkelenmek”, Tkm. Kakı- İd. Kakı-, Bul. Kakı- Osm. Kakı- “öfkelenmek, azarlamak” TTS kakı-; kakı-fiilinin -t fiilden fiil yapma ekiyle genişlemiş şekli olan *kakıt-* için “öfkelenmek, sinirlendirmek” Xak. Ol anı kakıttı. Kaş. (kakıtur, kakıtmak) Xwar XIV kakıt- “sinirlendirmek” ; kakığ “öfke”.

Melek Özyetgin *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk Fiil* çalışmasında *kakı-* ile ilgili şu bilgileri vermiştir: *kakı-* Köktürkçe-Uygur *kakı-* “kızgın olmak, *Divanü Lûgat-it-Türk'de* *kakı-* “birine kızmak, öfkelenmek”, Nehcü'l-Feradis'te *kakı-* “korkutmak”, Hüsrev ü Şirin'de *kakı-* “öfkelenmek”, Kitâb-ı Mecmû u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mogolî'de *kakı-* “öfkelenmek”, Osmanlı Türkçesi'nde *kakı-* “öfkelenmek, kızmak, itiraz etmek, karşı gelmek, azarlamak, takdir etmek”, Anadolu ağızlarında *kakı-* “öfkelenmek, darılmak, kızmak”, Kıpçak Lehçelerinden Tatar, Başkurt, Kırgız, Kazak, Karakalpak, Nogay, Karaçay-Malkar, Kumuk ve Karay Türkçelerinde *kakı-* şeklinde geçtiğini belirtmiştir (Özyetgin, 2001:489). Hülya Arslan Erol *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri* adlı çalışmasında *kakı-* fiilini “(birine) sinirlenmek, küfretmek” anlamını verip fiilin Eski Anadolu Türkçesi sonuna geldiğinde anlamında genişleme olduğunu söylemiştir (Erol, 2008:308-309). Hamza Zülfikar *Kullanım Dışında Kalmış Türkçe Fiiller* adlı makalesinde meslektaşlarının bazı fiillerle birlikte “bağırarak, öfkelenip söylenmek” anlamındaki *kakımak* fiilinin birer ölü fiil olarak kabul ettiklerinden bahseder (Zülfikar, 2014:15).

Bu çalışmada ilk örnekleri Eski Türkçede tanıklanan *kakı-* fiilinin türevleri gösterilmiştir. Eski Türkçe dönemi eserlerinden başlayarak çağdaş Türk lehçeleri de dâhil olmak üzere *kakı-* fiilinin anlam değişimi, fiilin hangi lehçelerde yaşadığının tespit edilmesine, türevlerine ve türevlerindeki ses değişimlerine değinilmiştir. Arkaik bir kelime olan *kakı-* fiilinin günümüzde de yaşadığı gösterilmeye çalışıldı.

1. *Kakı-* Fiili ve Türevleri

En erken Eski Uygur Türkçesi döneminde tespit edilen *kakı-* fiili; *kakı-* ‘kızmak, öfkelenmek’ *kakı-* ‘öfkelenmek’ Ay.U-II 269, ‘sinirlenmek’ Ay. A 314, ‘kızmak, öfkelenmek’ Ay.T 669; *kaqı-* ‘öfkelenmek’ Ay.B 73 | *kakı-* Ay.K 515, *kakı-* “to be angry (with someone Abl.), to abuse” EDPT 609, *kakı-* ‘öfkelenmek, sinirlenmek’ ETF 110 (Yıldız 2016:259), *kakınmak* “pişman olmak”(Caferoğlu, 1968:162) şeklinde tanıklanmıştır. *Kakı-* fiili; +g fiilden isim yapma eki ve bu ekin üzerine gelen +sız isimden

isim yapma ekiyle genişleyerek *kakıgsız* “öfkесiz, sinirsiz” (Ayazlı, 2012:314) şekline geçmiştir. Kaki- fiili -n fiilden fiil yapma ekiyle genişletilerek olumsuz bir duyguyu ifade ederek anlam genişlemesine uğramıştır: *kakın-* “darılmak, küsmek, öfkelenmek, gücenmek, incinmek, huzursuz olmak, ıstırap çekmek”, (Tulum, 2011:1094-1095). Kaki- fiilinin Eski Uygur Türkçesinde deyimleştiği örnekler de vardır: kamagun barça bir yanglıg *kakıg köngül* turgururlar... “Hepsi aynı şekilde hiddetli gönül taşırlar.” (Şen, 2017:113).

Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* *kakı-* “kızmak, öfkelenmek”, *kakıg* “öfke, kızma”, *kakış-* “karşılıklı kızmak” şeklinde geçmekle birlikte fiilden fiil yapma eki -t ekini alarak *kakit-* “kızdırmak, rahatsız etmek” -g ekinin üzerine +gAn sıfat-fiil eki getirilerek *kakitgan* “devamlı kızgınlık ve bıkkınlığa sokan, kızdıran” (Ercilasun vd, 2014:677-678) şeklini almıştır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde aynı şekilde *kakı-* “kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek, gazaba gelmek” (Timurtaş, 1994:298, Ergin, 1997:161) geçmekle birlikte yine bu dönemde de anlam genişlemesine uğramış türevleri görülür: *kakı-* “öfkelenmek, kızmak, *itiraz etmek, karşı gelmek*” (Babacan, 2017:620), *kakınç* “kakinç, başa kakılan, başa kakılan ayıp” (Ergin, 1997:161), *kakıgan* “öfkeli” (Paçacıoğlu, 2006:274). Süheyl ü Nev-Bahâr'da *kakı-* fiili ile birlikte fiilin ikinci hecesindeki kelime içi -k- sesinin başka bir örnekte sızıcılışarak (k>ğ) ğ sesine değiştiği bir örnek belgelenmiştir: *kağı-* “kızmak, öfkelenmek”. *ki* kaytas *kağıdı* aña/ki tizcek niçün sunmaduñ su baña. “ki kaytas öfkelenendi ona/ki çabucak neden su sunmadın bana? Kaki- fiilinin isim durumundaki *kakinç* “hiddet, öfke, kızgınlık” kelimesi de yine öfke, kızgınlık manasındadır. Yine aynı eserde kagan “kızmış, kükremiş”, anlamıyla *kayıt* olunmuştur (Cin, 2012:577).

Eski Anadolu Türkçesi'nin bir diğer eseri olan Türk Edebiyatında İlk Yusuf ve Züleyhâ Hikâyesi'nde *kakı-* fiilinden -r fiilden fiil yapma ekiyle oluşan *kakır-* “öfkelenmek” fiilini (Cin, 2011:612) şekliyle belgelenmiştir. Yine aynı eserde *kakı-* fiiline -gAn sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle *kağıgan* “öfkelenen” türevi

kullanılmıştır: Ne yumşak mum ola vü ne katı taş/ne yavlak kağıgan ne inen yavaşı (Cin, 2011:482)

Kıpçak Türkçesi dönemi eserlerinden Codeks Cumanicus'ta daha önceki anlamlarından farklı olarak öfke fiilinin olumsuz sözlü çıktıklarından olan *kakımak* "küfretme, sövme", Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lugatitî't Türk Ve'l Kıpçak'ta yine olumsuz bir duygu anlamı kazanarak *kakı-* "elem vermek, acı vermek" anlamında, Tuhfetüz Zekiyye'de *kakı-* "öfkelenmek, kızmak", (Toparlı vd. 2007:123) anlamlarında türevleri mevcuttur. El Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye adlı eserde *kakı-* "kızdırmak", *kakın-* "öfkelenmek" şeklinde kayıtlıdır (Toparlı vd., 1999:110-111). Kuman Lehçesi Sözlüğü'nde *kakımak* "küfretme, sövme", *kagı-*, *kagır-* ise "azarlamak, kızmak, küfretmek" (Grönbech, 1992:87) şeklinde geçmiş olup fiil öfke duygusunun bir çıktısı olan *küfretme* anlamı da kazanmıştır.

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nde *kakı-* "öfkelenmek, kızmak", *kakıcı* "kızgın, öfkelenen" şeklindedir: Kabil kakıdı eyitdi: "Ben seni depelerin, ta kim kız kardaşımı almayasın." didi. (39a-18) Manfaat idici ol, mazarrat idici olma ve açık yüzlü ol, kakıcı olma...(124b-2) (Yelten, 1998:333). Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nde geçen *kakıcı* "kızgın, öfkelenen" kelimesi *kakınç* "karşısındakinin kusurunu yüzüne vuran" iken ses değişimiyle *kakıcı* olmalıdır: *kakınç*>*kakıcı*.

Harezmi Türkçesi dönemine ait olan Mukaddimetü'l-Edeb'de fiil anlam genişlemesi yoluyla yine olumsuz bir duygu fiili olan *kakı-* "korkutmak" anlamında kaydedilmiştir. Aynı eserde *kakı-* fiilinin -ş işteşlik ekiyle *kakış-* "birbirine kızmak" manasında kullanıldığını görüyoruz (Yüce, 1988:133). *Kakıdı* anga ol neme birle, korkıtdı anı ol nerse birle... "Korkuttu onu o şeyle, korkuttu onu eşya ile... 41/2 (Yüce, 1988:38).

17 Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı adlı eserde öfkelenmek anlamının yanında incinmek, küsmek anlamında da kullanıldığı görülür: *kakı-* "azarlamak, başa kakmak, serzeniş etmek, darılmak, incinmek, küsmek, kin gütmek, ıstırap çekmek". Yine aynı eserde -n ve -t fiilden fiil yapma ekleriyle genişlemiş şekilleriyle isim şekillerinin de varlığını tespit ediyoruz: *kakın-* "darılmak, küsmek,

öfkelenmek, gücenmek, incinmek, huzursuz olmak, ıstırap çekmek”, *kakit-* “öfkelenmek, incitmek, hatırını kırmak, incitmek, rencide etmek” *kakmak* “öfke, gazap, dargınlık, huzursuz olmak”, *kakmak* “öfkelenmek, darılmak, hışma gelmek, gazap etmek, huzursuz olmak, darılmak, incinmek” , *kakımak* “öfke, gazap, hışım, incinme, küsme” (Tulum, 2011:1094-1095).

Çağatay Türkçesinde *kaķı-* “darılmak, azarlamak, dürtmek”, *kakısla-* “nefret etmek, lanetlemek”, *kakı-* “kızmak, sinirlenmek” şeklinde fiil *kaķalağan* “çok fazla haykıran” *kaķığanlık* “dargın, gücenmek, kızgın, çabuk sinirlenen, ahlâksız, hiddet ve kızgınlıkla neticeyi düşünmeden saldıran, intikam alan, oç alan, suçluya ceza veren, gamlılık, kederlilik” şekilleri mevcuttur (Erbay, 2008:303-305; Erbay, 2012:200). Fiilin isim şekline dönmesiyle bu dönemde incinmek, gücenmek anlamının korunduğu yine anlam genişlemesi yoluyla *nefret etmek*, *lanetlemek*, *ahlâksız* anlamlarını da kazanmıştır.

2. Çağdaş Türk Lehçelerinde Kaki- Fiili ve Türevleri

Kaki- fiili ve türevleri günümüzde Çağdaş Türk lehçelerinin bazı ağızlarında ve yazı dillerinde yaşamaktadır. *Yeni Uygur Türkçesinde* *kakildaş* “bağırma, ötme”, *kakvaş* “homurdanan yaşlı kadın”, *kakvaşlık* “homurdanma, hırçınlık” (Necip, 2013:217) şeklinde isim; *kakilda-* “bağırma, ötmek” şeklinde fiil türevleri tespit edilmiştir.

Karaçay-Malkar Türkçesinde *kak-* fiilinin yapım ekleriyle genişletildiği ya da birleşik fiil olarak kullanıldığı, fiilin anlamının genişlediği görülür: *kağın etmek* “azarlamak, haşlamak, paylamak”, *kağınlamak* “azarlamak, haşlamak”, *kağın-sogun etmek* “haşlamak, azarlamak, paylamak”, *kakdı-sokdu etmek* “azarlamak, paylamak; alay etmek, dalga geçmek”. *Kak-* fiiline fiilden fiil yapma eki olan -ş getirilerek fiil anlam genişlemesiyle *dövüşmek*, *vuruşmak* anlamı kazanmıştır: *kağış-* “dövüşmek, vuruşmak”, *kağışdır-* “vuruşturmak, dövüştürmek, birbirine çarpmak” (Tavkul, 2000:236).

Özbek Türkçesinde halk ağzında *kakı-* “öfkelenmek”, *kakinç* “öfke”, *kakışmak* “tartışmak”, *kakıştırtmak* “tartıştırmak, kızıştırmak” (Yusupova, 2018:304) olarak yaşamaktadır. Kazak

Türkçesinde halk ağzında *kakımak* “yüzüne vurmak, utandırmak, gözüne sokmak, utandırmak, vurmak, bağırarak” şeklinde (Bayniyazov vd., 2007) açıklanmıştır. Kazak Türkçesinde öfkenin dışavurumu olan bağırarak eyleminin adı olmuştur. Kırgız Türkçesinde кагылжы- (kagılçı): nefret edilme, bir şeye girişmeden çekilme, uzaklaşma. кагылт- (kagılt): kagıl- fiilinin ettirgen çatısı. кагыш- (kagış) мес. çarpışma, kavga etme” (Mukaşyeva, 2002:542) şeklinde ağızlarda yaşamaktadır.

Oğuz grubu Türk lehçelerinden olan Türkmen Türkçesinde de isim ve fiil şekilleriyle anlam genişlemesine uğramıştır. Türkmen Türkçesinde birleşik fiil şeklindeki kullanımlarının çeşitliliği ise dikkat çekicidir. Türkmen Türkçesinde kakı- fiili yukarıda gösterdiğimiz öfkelenmek anlamından farklı olarak *korkmak*, *bağırarak-çağırarak*, *bir durumdan hoşlanmamak* anlamlarında da kullanılmaktadır: *kakın-* “bir şeyden korkmak” (Kıyasova vd. II, 2016:12), *kakın-* “sinir krizine girmek” (Tekin vd. 1995:391), *kakınla-* “sinir nöbeti geçirmek” (Tekin vd. 1995:391), *kakın tutmak* “sarası tutmak, isteri nöbeti tutmak” (TDS, 1962:687), *kakını tutmak* “öfkeyle bağırıp çağırarak” (Kıyasova vd. II, 2016:12), *kakınıñ atlanmak* “cinleri tepesine çıkmak, cinlenmek, öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak kafası bozulmak” (TDDFS, 1976:240), *kakınıñ düşmek* “1. Bütün dikkatini bir şey üzerinde toplamak, kendini tamamen bir işe vermek, yaptığı işten başka hiçbir şeyi gözü görmemek. 2. Öfkelenmek, hoşnut olmamak, beğenmemek, sarmamak, açmamak.” (TDDFS, 1976:240), *kakış-kukış etmek* “öfkeyle bağırıp çağırarak” (TDDFS, 1976:240).

3. Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kakı- Fiili ve Türevleri

Kakı- fiili Derleme Sözlüğü’nde *kakımak/kakınmak* “öfkelenmek, darılmak, kızmak” şeklinde tanımlanmıştır. (Derleme Sözlüğü, VIII:2602). *Tarama Sözlüğü’nde* yapım ekleriyle genişletilen ekin türevleri şunlardır: *kakığan* “öfkeli, hiddetli” *kakığan eylemek* “hiddete sevk etmek, öfkelenmek, asabını bozmak”, *kakığanlık* “öfkeli” *kakı-* (kahımak) “öfkelenmek, kızmak”, *kakımaklı* “gazaplı, hiddetli”, *kakırlan-* “hiddetlenmek, öfkelenmek, kızmak”, *kakıt-* “öfkelenmek, kızdırmak”, *kakıyu*

çağırmaq “hiddetle haykırmak” *kakınmaq* “gazaba uğramak”, *kakıy* *çağırmaq* “hiddetle haykırmak” (Tarama Sözlüğü, 2009:2164-2165). Tarama Sözlüğü’nde *kakınç* “hiddet, öfke, sitem, serzeniş” (2009:2166-2172) olarak tanımlanmıştır:

Kızından çün işitmedi şeh cevap

Kakınç oduna bağı oldu kebab (Süh. XIV. 144)

Benim başıma *kakınç* kakarlar...

Hay *kakınç*lu er sen bunda neylersin. (Hamza. XIV-XV. 54, 273)

Gördi kim Ebümüslim beyleri *kakınç* ile üstüne yürüdü.
(Müslim. XV. 235)

Allahü Teâlâ kâirlerin *kakınç*larını yine kendülere reddeyledi, hiç hayra yetişmediler. (Kesir. XV. 91)

Zira senden ümidi olana *kakınç* etmek, ben dahi umucuyam demek olur (Kab. XV. 67).

Kakınç ile belürtüp çin-i ebrû

Ayan etti melâmet eksidüp rû (Mih. XV. 187).

Günümüzde ağızlarda ve lehçelerde yaşayan *kakıç/kakınç/gahınç/kakınç* *kak-/kaki* *kak*-fiillerinin *kakı*-“öfkelenmek, kızmak” fiilinin türevleri olduğu kanaatindeyiz. Süheyl ü Nev-Bahâr’da tespit edildiği üzere *kakınç* kelimesi Eski Anadolu Türkçesinde “hiddet, öfke, kızgınlık” (Cin, 2012:577) anlamında kullanılmıştır. Dede Korkut’ta *kakınç* “başa kakılan, başa kakılan ayıp” olarak kayıtlıdır (Ergin, 1997:161). Azerbaycan Türkçesi’nde *gahınç* “başa kakılan şey, ayıbını yüzüne vurmak” (Altaylı I, 1994:442) anlamındadır. Türkçe Sözlük’te *kakınç*, -cı kelimesinin halk ağzında “öfke, kızgınlık” manasında olduğu gösterilmiştir (sozluk.gov.tr).

Emirdağ ağzında *kakıç* “öfke, kızgınlık, *kakınç*” şeklinde tanımlanmıştır: Boşuna uğraşmayın herkesin herkişe yetecek kadar *kakıcı* var bu köyde.” *Kakıç* *kakmak* “öfke, hiddet, kızgınlıkla karşısındakine o kişinin/yakınlarının/sülalesinin kötü yönlerini, kötülüklerini söylemek” (Ben ona el ar saydım demedim, diyemedim emme o bildiği *kakınç*ların hepsini sıraladı arka arkıya) (Türkmen vd., 2018:275). Erzurum İli Ağızlarında *gahınç* fiili *baş* kelimesi ile deyimleşmiştir: *baş* *gahınç* “yapılan bir iyiliği

yüzüne vurmak, kötü konuşmak” (Gemalmaz, 1995:117). Azerbaycan Türkçesinde başına gahınç etmek birleşik fiili Erzurum İli Ağızlarında olduğu gibi “yaptığı iyiliği başına kakmak, yüzüne vurmak” anlamındadır (Altaylı, 1994:442). Derleme Sözlüğü’nde geçen kakı kak-, kakıçla- fiilleri de “yaptığı iyiliği yüzüne vurmak” şeklinde tanımlanmıştır (Derleme Sözlüğü, VIII:2602).

Sonuç

Eski Türkçe dönemi metinlerinden beri takip edebildiğimiz kakı- fiili kak kelimesine +ı fiilden isim yapma eki getirilerek oluştuğu kanaatindeyiz. Bu fiilin yapım ekleriyle genişletilmiş şekilleri Türkçenin her döneminde kullanılmış olmakla birlikte günümüzde Türkmen, Özbek, Kazak, Karaçay-Malkar lehçelerinde yaşadığı tespit edilmiştir. Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde kakınç kak-/gahınç- kak- şekliyle yaşamaktadır. Çağdaş yazı ve konuşma dillerinde de çeşitli türevleriyle kullanılan kakı- fiili anlam genişlemesi ve değişimi yoluyla olumsuz duygu ifade eden başka anlamlar da kazanmıştır. Örneğin fiil, Harezmi Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde korkutmak anlamında kullanılarak anlam değişimine uğramıştır. Kakı- fiili ve türevleriyle ilgili tespit edebildiğimiz isim ve fiil şekilleri anlamlarıyla birlikte şunlardır: *kakı-* “öfkelenmek, sinirlenmek”, *kağı-* “öfkelenmek”, kakınmak “pişman olmak” *kakır-* “öfkelenmek” *kağıgan* “öfkelenen” *kakı-* “küfretme, sövme”, *kakıg* “öfke, kızma”, *kakış-* “karşılıklı kızmak”, *kakıt-* “kızdırmak, rahatsız etmek”, *kakıtgan* “devamlı kızgınlık ve bıkkınlığa sokan, kızdıran”, *kakı-* “öfkelenmek, kızmak, *itiraz etmek, karşı gelmek*”, *kakınç* “kakınç, başa kakılan, başa kakılan ayıp”, *kakıgan* “öfkeli”, *kakınç* “hiddet, öfke, kızgınlık”, *kakır-* “öfkelenmek”, *kakın-* “darılmak, küsmek, öfkelenmek, gücenmek, incinmek, huzursuz olmak, ıstırap çekmek”, *kakıt-* “öfkelenmek, incitmek, hatırını kırmak, incitmek, rencide etmek” *kakmak* “öfke, gazap, dargınlık, huzursuz olmak”, *kakmak* “öfkelenmek, darılmak, hışma gelmek, gazap etmek, huzursuz olmak, darılmak, incinmek”, *kakımak* “öfke, gazap, hışım, incinme, küsme”, *kakımak* “küfretme, sövme”, *kakı-* “elem vermek, acı vermek”, *kakışla-* “nefret etmek, lanetlemek”, *kağalağan* “çok fazla haykıran”,

kağırganlık “dargın, gücenmek”, *kakırganlık* “kızgın, çabuk sinirlenen, ahlâksız”, *kakildaş* “bağırma, ötme”, *kakvaş* “homurdanan yaşlı kadın”, *kakvaşlık* “homurdanma, hırçınlık”, *kakilda-* “bağırma, ötme”, *kağın etmek* “azarlamak, haşlamak, paylamak”, *kağınlamak* “azarlamak, haşlamak”, *kağın-sogun etmek* “haşlamak, azarlamak, paylamak”, *kakdı-sokdu etmek* “azarlamak, paylamak; alay etmek, dalga geçmek”, *kağışdır-* “vuruşturmak, dövüştürmek, birbirine çarpmak”, *kakımak* “yüzüne vurmak, utandırmak, gözüne sokmak, utandırmak, vurmak, bağırma”, *kağılcı* “nefret edilme, bir şeye girişmeden çekilme, uzaklaşma”, *kaki-* “korkmak, bağırma-çağırma, bir durumdan hoşlanmamak”, *kakın-* “bir şeyden korkmak” *kakın-* “sinir krizine girmek”, *kakınla-* “sinir nöbeti geçirmek”, *kakın tutmak* “sarası tutmak, isteri nöbeti tutmak”, *kakını tutmak* “öfkeyle bağırıp çağırma”, *kakınıñ atlanmak* “cinleri tepesine çıkmak, cinlenmek, öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak kafası bozulmak”, *kakınıñ düşmek* “öfkelenmek, hoşnut olmamak, beğenmemek, sarmamak, açmamak.”, *kakış-kukış etmek* “öfkeyle bağırıp çağırma”, *kağığan eylemek* “hiddete sevk etmek, öfkelenmek, asabını bozmak”, *kağırganlık* “öfkeli”, *kakımaklu* “gazaplı, hiddetli”, *kakırlan-* “hiddetlenmek, öfkelenmek, kızmak”, *kakıyu çağırma* “hiddetle haykırmak” *kakınmak* “gazaba uğramak”, *kakıyu çağırma* “hiddetle haykırmak”. Başlangıçta öfkelenmek, sinirlenmek anlamı olan *kaki-* fiili çeşitli eklerle genişletilerek zaman içinde utandırmak, hiddetle bağırma, darılmak, incinmek, korkmak, ahlâksızlık vb. anlamlar kazanmıştır.

Kaynakça

- Altaylı, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur IV. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Babaniyazov, A., Bayniyazov, C. (2007), *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*. (Ed. Kenan Koç), Almatı.

- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Cin, A. (2011). *Türk Edebiyatında Yusuf ve Züleyhâ Hikâyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cin, A. (2012). *Süheyl ü Nev-Bahâr*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Cin, A., Genç S. (2019). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nün Ters Dizimi*. Şule Yayınları.
- Derleme Sözlüğü (Komisyon) (1993). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, VIII. Cilt*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erbay, Fatih (2008). *W. Radloff’un “Oput Slovarya Tyurskih Nareçiy” Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı.
- Erbay, F. (2012). *W. Radloff’un Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Palet Yayınları.
- Ergin M. (1997). *Dede Korkut Kitabı (İndeks-Gramer)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erol, H. A. (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri. (Çev.: Mehmet Akalın)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları*. III. C., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Grönbech K. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü, Codeks Cumanicus’un Sözlük Dizini. (Çev. Kemal Aytaç)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Hamzayev, M. YA. (1962). *Türkmen Dilinin Sözlüğü*. Aşgabat: Turkmen SSR Ilımlar Akademiyası Neşiryatı.
- Kıyasowa, G., Geldimıradow, A., Durdıyew, H. (2016), *Türkmen Dilinin Düşündirişli Sözlüğü, Cilt I,II*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gulluğı.
- Kúnos, D. (1902). *Şeyh Suleyman Efendi's Çagatay-Osmanisches Wörterbuch*. Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest.
- Mukayeva Aida (2012). *Kırgız Tilinin Tüşündürmő Sözdüđi*. Yüksek Lisans Tezi:Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev.: İlkil Kurban), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, M. (2001). *Kitâbu'-l İdrâk li Lisâni'l-Etrâk Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: Köksav.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Radloff, W. (1899). *Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy (Versuch eines Wörterbuches der Türk Dialekte)*. S. Petersburg.
- Seçkin, K. (2020). *Eski Türkçe Metinlerden Örnekle Mental Fiil Teorisi*. Konya: Palet Yayınları.
- Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarama Sözlüğü (Komisyon) (2009). *IV. Cilt, K-N*, Ankara: TDK Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi, Gramer-Metin-Sözlük*. Ankara: Enderun Kitabevi.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin Talat, Ölmez Mehmet, Ceylan Emine, Ölmez Zuhâl, Eker Süer (1995), *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.

- Toparlı R., Çöğenli M. S., Yanık Nevzat H. (1999), *El Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı R., Vural H., Kanatlı R., (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, Mertol (2013). *Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, Ş., Özcan T. (2018). *Örnekleriyle Emirdağ Ağzı*. Ankara: Öz Baran Ofset.
- Yelten M. (1998). *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILDIZ, Hüseyin (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller, Gazi Üniversitesi*. Doktora Tezi: Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, Nuri (1988). *Mukaddimetü'l-Edeb, Giriş-Dil Özellikleri, Metin-İndeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zülfikar, H. (2014). Kullanım Dışında Kalmış Türkçe Fiiller. *Türk Dili*, 2014(3), s.14-20.